

Otvoreni pristup

World Wide Web omogućio je znanstvenicima da rezultate svoga rada ponude svima, svugdje i u bilo koje vrijeme. Radi se o člancima objavljenim u časopisima, bez obzira je li vaša knjižnica pretplaćena na časopis u kojemu je rad objavljen. Također, ovakav pristup uključuje i radove sa skupova, disertacije, rezultate istraživanja i sl. Riječ je o *otvorenom pristupu* (Open Access).

Objavljivanjem radova znanstvenici pokazuju i dokazuju svoj rad i omogućuju drugima da rezultate koriste u vlastitom radu. Samo su najbogatije ustanove u mogućnosti osigurati pristup do svih potrebnih časopisa pa učenje i pristup znanstvenoj produkciji za većinu korisnika nisu uvijek jednostavni i lagani. Otvoreni pristup to mijenja.

Što je otvoreni pristup

Znanstvenu literaturu u *otvorenom pristupu* čine besplatne online inačice recenziranih članaka u časopisima, radova sa skupova, tehnički izvještaji i recenzirani neobjavljeni radovi. Ograničenje pristupa za krajnje korisnike najčešće ne postoji; možemo ih slobodno koristiti u znanstveno-istraživačke, edukacijske i ostale svrhe.

Što otvoreni pristup nije

Postoje i kriva tumačenja otvorenog pristupa. Otvoreni pristup nije samo-izdavaštvo, nije način da se izbjegne recenziranje, nije niti nekvalitetna jeftina izdavačka djelatnost. Otvoreni pristup je način da se rezultati znanstvenog rada i istraživanja besplatno, online, ponude svima.

Kako omogućiti otvoreni pristup?

Otvoreni pristup moguće je ostvariti na nekoliko načina: pohranjivanjem članka u arhiv/repozitorij s otvorenim pristupom, što može učiniti sam autor ili objavljivanjem u časopisu s otvorenim pristupom. Otvoreni arhivi/časopisi omogućavaju svakome da brzo i jednostavno pronađe željene podatke. Također, autor može svoje radove objaviti i na vlastitoj internetskoj stranici ili na stranici svoje ustanove, ali u tim slučajevima najčešće nedostaje organizacija i sistematičnost koje nude arhivi i časopisa. No u sva tri slučaja radovi su

dostupni najširem krugu korisnika. Ukoliko je za pristup potrebno platiti pretplatu radovima će moći pristupiti ograničen broj korisnika dok će za dio korisnika oni ostati nedostupni i nepoznati.

Otvoreni arhivi ili repozitoriji su zbirke znanstvenih članka u digitalnom obliku koje su u arhiv unijeli sami autori. Članke iz časopisa moguće je unijeti prije objavljivanja u tiskanom obliku (preprint) ili nakon toga (postprint). Taj postupak zovemo *samo-arhiviranje*. Ovakvi repozitoriji nude podatke o svakom članku (autor, naslov i ostali bibliografski podaci) u formatu koji je kompatibilan s Protokolom za skupljanje metapodataka Inicijative za otvorene arhive = Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH). Sadržaj ovakvih arhiva možete pretražiti pomoću Googlea ili - za detaljnije i učinkovitije pretraživanje – koristite neku od specijaliziranih tražilica koje prikupljaju podatke iz arhiva diljem svijeta i stvaraju organiziranu bazu podataka aktualne znanstvene produkcije. Arhivi/repozitoriji s otvorenim pristupom mogu biti multidisciplinarni i smješteni na sveučilištu, fakultetu, institutu i srodnim ustanovama ili mogu biti centralizirani i tematski, kao što je *arXiv*, jedan od najpoznatijih i najvećih, koji pokriva područje fizike i srodnih znanosti. Do početka 2005. u Ujedinjenom Kraljevstvu postojalo je gotovo 40 arhiva s otvorenim pristupom a niz sveučilišta i instituta planira otvoriti svoje arhive. Popis otvorenih arhiva UK-a pronaći ćete na stranicama *Eprint.org*, Sveučilišta u Southamptonu. Na istom mjestu pronaći ćete i detaljne informacije o izgradnji i pokretanju arhiva.

Samo-arhiviranje je međunarodno prihvaćeno i brzo se širi; neki od velikih donatora planiraju ustanoviti vlastite arhive koji će nuditi produkciju ustanova koje financiraju.

Izdavači u većini slučajeva ne sprječavaju i ne ograničavaju samo-arhiviranje. Trenutno stanje i politike izdavača po pitanju samo-arhiviranja i autorskih prava detaljno su objašnjeni na stranicama projekta SHERPA, Sveučilišta u Nottinghamu.

Časopisi s otvorenim pristupom recenzirani su a člancima putem Interneta može pristupiti bilo tko. U mnogim slučajevima oni su dostupni i u tiskanom obliku. Izdavači, najčešće sveučilišta, fakulteti, instituti, ali i ostali koji za svoju djelatnost primaju potporu na uzimaju naknadu za objavljivanje. Ostali napuštaju tradicionalni pristup gdje knjižnice plaćaju pretplatu i naplaćuju objavljivanje. Drugim riječima, autor mora platiti ako želi da mu

se članak objavi mada u praksi te troškove najčešće snosi autorova ustanova (poslodavac) ili donator. Vaša ustanova ili donator možda su već prihvatili politiku plaćanja za objavljivanje. Popis donatora koji osiguravaju sredstva za pokrivanje troškova objavljivanja nalazi se na web stranicama BioMed Central-a, poznatog izdavača časopisa s otvorenim pristupom koji izdaje više od 100 naslova. Drugi primjeri su časopisi koje izdaje Public Library of Science, kao npr. PLOS Medicine i PLOS Biology. U slučaju da autor ima financijskih poteškoća BioMed, PLOS i drugi takvi izdavači spremni su odreći se svojih potraživanja. Naknade za objavljivanje znatno se razlikuju od izdavača do izdavača. Primjera radi BioMed najčešće naplaćuje 330€ po članku, PLOS 1500\$ (oko 800€). 2003. godine JISC je u ime ustanova iz Ujedinjenog Kraljevstva sklopio ugovor s BioMed Central-om prema kojemu za 90 biomedicinskih naslova ovog izdavača autori nisu dužni platiti troškove objavljivanja.

Iscrpan popis časopisa s otvorenim pristupom iz svih znanstvenih područja održava Sveučilište u Lundu. Početkom 2005. na popisu je bilo preko 1400 časopisa. Mnogi od njih imaju faktore utjecaja (impact faktor) i indeksirani su od strane ISI Web of Knowledge/Web of Science. (239 naslova u lipnju 2004.) Drugi model otvorenog pristupa su *hibridni* časopisi. Oni nisu potpuno otvoreni, ali ako autor plati objavljivanje njegov članak bit će u otvorenom pristupu i besplatno dostupan online.

Primjer takvog časopisa je Proceedings of the National Academy of Sciences koji će rad staviti u otvoreni pristup uz naknadu od 1000\$.

Zašto omogućiti otvoreni pristup do svojih radova?

Prema učestalim istraživanjima članci u otvorenom pristupu više se citiraju od onih koji to nisu. U svim područjima znanosti zabilježen je barem dvostruki rast u citiranosti; u nekim područjima je čak i veći. Otvoreni pristup povećava dostupnost radova pa tako i njihov utjecaj. Štoviše, znanstveni se ciklus – objavljivanje, čitanje, citiranje i daljnji rad – ubrzava ako su rezultati rada slobodno dostupni.

Ne bi li voljeli imati pristup do svih članaka koje želite pročitati i koristiti u svom znanstvenom i stručnom radu, jednostavno i bez ograničenja?

Autorica dokumenta, ispred JISC-a: Alma Swan iz Key Perspectives Ltd.

Uredili i odobrili: Sara Hassen i JISC Communications Team.

Prijevod: Damir Pavelić

Još dokumenta na: www.jisc.ac.uk/publications

Informacije i izvori

Inicijativa JISC Open Access

JISC's FAIR program istražuje i ocjenjuje različite metode pristupa institucijskim arhivima
http://www.jisc.ac.uk/programme_fair.html

DAEDALUS i TARDIS projekti istražuju različite modele za izradu učinkovitih institucijskih repozitorija
www.lib.gla.ac.uk/daedalus i
<http://tardis.eprints.org>

ePrints UK projekt razvija usluge za omogućavanje pristupa tematskim otvorenim arhivima u Velikoj Britaniji
www.rdn.ac.uk/projects/eprints-uk

Arhivi s otvorenim pristupom i samo-arhiviranje

Eprints.org daje opće informacije o otvorenim arhivima uključujući i popis postojećih, nudi besplatan software i upute kako napraviti online otvoreni arhiv
www.eprints.org

Najpoznatiji pretraživači otvorenih arhiva:
OAster www.oaister.org i
Citebase <http://citebase.eprints.org/cgi-bin/search>

Projekt SHERPA brine se za razvoj arhiva s otvorenim pristupom na nizu sveučilišta: www.sherpa.ac.uk

Autorska prava i samo-arhiviranje, pretraga po izdavačima:
www.sherpa.ac.uk/romeo.php
i po časopisu:
<http://romeo.eprints.org>

Popis repozitorija s otvorenim pristupom – pilot projekt
www.opendoar.org

Časopisi s otvorenim pristupom

BioMed Central, najveći izdavač časopisa s otvorenim pristupom:
www.biomedcentral.com

Popis sponzora i ustanova koje pokrivaju troškove izdavanja:
www.biomedcentral.com/info/about/apcfaq#grants

Public Library of Science:
www.plos.org

Aktualna lista časopis s otvorenim pristupom:
www.doaj.org

Citiranost i faktori utjecaja – studije

Prva studija o utjecaju članaka objavljenih u časopisima s otvorenim pristupom, autor je Steve Lawrence:
www.nature.com/nature/debates/e-access/Articles/lawrence.html

Istraživanja Michaela Kurtza i suradnika:
<http://cfa-www.harvard.edu/~kurtz/jasist1-abstract.html>
i
<http://cfa-www.harvard.edu/~kurtz/jasist2-abstract.html>

Aktualni rad o utjecaju otvorenog pristupa (Harnad i Brody):
www.dlib.org/dlib/june04/harnad/06harnad.html

Ostali izvori o otvorenom pristupu

<http://www.arl.org/sparc/>

Diskusijske grupa (forumi):

www.arl.org/sparc/soa/#forum

<http://amsci-forum.amsci.org/archives/American-Scientist-Open-Access-Forum.html>